

N E W S

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 5, Number 303 (2015), 249 – 253

PERCEPTION OF CENTRAL ASIAN TURKISH WORLD IN MEHMET AKIF'S POEMS**Unal Yener,¹ Erkinbaev Ulan²**¹Suleyman Demirel university, Kaskelen, Kazakhstan²International Kazakh-Turkish University named by Kh. A. Yassavi, Turkestan, Kazakhstan
yener.unal@sdu.edu.kz**Key words:** Mehmet Akif, Turk World, Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde.

Abstract. Mehmet Akif mentions about some negative occasions, which Islamic geography has had, with a realistic perspective in his poems. The poet, who does not remain insensitive to the problems of the society where he lives, both cares about the sources of the problems and produces various solutions. Accordingly Akif is not indifferent also to the Turkish world subsisting with the Islamic geography. The poet, who mentions about the massacres, poverty and illiteracy that took place in Turkish world in his poems, presents to the attention an identity perception covering also Turkish world. He brings forward the problems of the geography by making Abdürreşid İbrahim speak in his "Süleymaniye Kürsüsü". Based on the attentions of Central Asian Turkish World in Akif's poems, the poet's perception of national unity will be emphasized in the paper.

МЕХМЕТ АКИФ ЕРСОЙ ШЫГАРМАЛАРЫНДАҒЫ ТҮРКІ ӘЛЕМІ БЕЙНЕСІ**Унал ЕНЕР, Еркінбаев Ұлан**

1-Сулейман Демирел университеті, Қаскелен, Қазақстан,

2- К. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

Тірек сөздер: Мехмет Акиф, Түркі Әлемі, Сафахат, Сулеймание мінбері.

Аннотация. Мехмет Акиф, өзінің поэзияларында Ислам географиясының басынан өткізген кейір келенсіз жағдайларды ашық қөзқараспен түсіндіреді. Бірге әмір сүріп жатқан қауымның проблемаларына мән бере отырып, проблемалардың қалай пайда болғанын іздестіріп және оларды шешу жолдарын қарастырады. Сонымен қатар Акиф, Ислам әлемі географиясында әмір сүріп жатқан Түрк әлеміне де көніл бөледі. Түрк әлемінде болған әмір ащылығын, кедейлікті, поэзияларында айта отырып, түрк дүниесіндегі тұлға көрінісін сипаттайды. «Сулеймание мінберінде» Абдурресид Ибрахимнің сөздері арқылы аймақтық маңызды мәселелерді ортаға тастайды. М. Акиф Эрсойдың шығармаларындағы Орта Азия туралы мәліметтер ақынның ұлттық бірлік және бүтіндік ұғымдарында сүйенеді.

Кіріспе: Акиф шығармаларындағы Түркі Әлемі ұғымы

Өмірі, пікірлері, қайтпас мінезben қолма қол келетін әдеби шығармаларымен есте қалған, һәм саяси тарихтың, һәм әдебиет тарихының көрнекті өкілдерінің бірі Мехмет Акиф, өзінің әмір сүріп жатқан қоғамына деген жауапкершілік сезімімен, және сол заманың проблемаларына немкұрайлы болмаған адаптация мен әрекшеленеді.

Кіндік қаны тамған туған топырағы болсын, алыстағы жерлердің кедейліктері мен қайғылары болсын, мұндауда үнсіз қалмайтын Акиф мырза, мәселенің түбіріне үніліп, түрлі шешімдер ұсынатын. Осы түсініктеріне байланысты, ақынның назарынан тыс қалмаган топырактардың бірі – Ислам Әлемінің ажырамас белгілі деп таныған Орта Азиядағы Түркі дүниесі.

М. Акиф Эрсойдың пікірінің қалыптасуына әсер еткен Түркі Әлемі дәстүрлік, әлеуметтік және саяси тұрғыдан Түркі зиялды және саяси тарихының маңызды тақырыптары арасында орын алады. Түркі әлемі ұғымының саяси мағынаға ие болуы “Тұран” терминінің түуымен тікелей байланысты. Тұбірі парсы тілінен бастау алатын “Тұран” термині оның алдында анықтамасы тек қана Иранның солтустігі мен шығысындағы аймақтарды атау үшін қолданылып келген еді. Оның артынан Орта Азия халықтарының әмір сүріп жүрген атажүртты білдіретін “Тұран”, саяси бір пікір ретінде Мажар еліндегі (Венгрия) паниславизм мен пенджерменизмге қарсы тұратын Мажар кейіп ретінде қолданылды. (Георген, 1999:50). Географиялық мағынадан белек, этникалық ретінде қолданылған “Тұран” термині Үндіевропалық немесе Самитілдерінің ешқайсысында кездеспейтін Европа және Азия тілдеріне ортақ

бір есім болып табылады. (Өздоган, 2002:389). Географиялық және этникалық танымдармен қатар “Тұран” термині, II-Зан қабылдаудан соң саяси ағымдардың тарап келе жатқан Осман Империясында да көнінен таныла бастайды. Бұл мағынада “Тұран” терминінің ортага келуі мен Османлы саясатындағы Түркі Әлемі және түркілік сияқты концепциялардың тууы тұспа-тұс келеді.

Орта Азияның түркілігін дәйектеу үшін қолданылған Түркі Әлемі және Тұран концепцияларына деген қызығушылықтың Осман империясында пайда болуы тегі Орта Азиядан шықкан интеллигенцияның бастауымен орындалды. Гаспирали Исмаил, Юсуф Акчурал, және Ахмет Ағаоглу сияқты ойшылдар Орта Азия Түркі Әлемінің танылуна әсер етеді. Осылайша Түркі Әлемі саяси ағымдардың дами бастаған XX ғасырдың басындағы көп талқыланатын тақырыптардың біріне айналды. Түркі Әлемінің саяси-экономикалық проблеммаларына назар аудара бастаған Османлы интеллигенциясы осы аймакта саяси және мәдени ұйымдардың қалай ортага келуі мүмкін екеніне байланысты ойларын ұсынып отырды.

II-Атазаннан соң Түркі Әлемі аймағындағы өзекті мәселелерге немкүрайтын қарамайтын кіслердің бірі болып Мехмет Акиф санауды. Жер жүзіндегі барлық мұсылман топырақтарын ортақ бір халық ретінде таныған Акиф мырза, Ислам географиясының ғасырлар бойы ескермей келген манызды бөлігі – Түркі Әлемін осы тұрғыдан қолға алады. Осылайша ақынның Түркі Әлеміне деген көзқарасы сол уақытта көнінен тараган Түркізм ойларынан тыс дамиды. М. Акиф Эрсойдың Түркі Әлемі ұғымына Түркізм-Тұраншылдық пікірлер ағымының бастауы болып санаатын Акчурал және Ағаоглу сияқты түп-тамыры Орта Азиялық зиялыштардың ойлары жол көрсетпесе де, Түркі Әлеміне деген ойларына Орта Азияның тағы бір жиһанкез данасы Абдурресид Ибрахим қатты әсер етті. Өзбек тексті Түркі Абдурресид Ибрахимнің бақылаулары мен пікірлерінен әсерленген Акиф мырза, Түркі Әлеміндегі манызды мәселелерді тілге тиек етіп, осы проблеммалардың шешілу жолдарын ұсынып отырады.

Акифтің Түркі Әлеміне деген қызығушылығы, корғаушысымын деп санаған Ислам елдерінің ілгері дамуы ойлары өзегінде бір толық-бөлік қарым-қатынасын ұсынады. Нуреудин Топчуның «Түркінің мұсылмандықтан, ұлтшылдықтың ынтымалықтарынан» (Топчұ, 1970: 55) деп атап өткен Акиф мырза, соғыстар мен кедейшілдіктен қанырап қалған Түркі Әлемін, Ислам географиясының сезімшілдігіне тең аңғарыммен көрсетеді. Шығармаларында да Түркі Әлемін осы көзқарастан алып қараған ақын, осы аймактың артта қалғандығына, кедей халіне және жергілікті халықтың басынан өткен қасіреттерге назар аударады.

Эрсойдың Түркі Әлемі түсінігі «Сафахаттың» екінші кітабы – «Сулеймание сахнасында» ақын көрінеді. Аталған шығармасында Акиф мырза, Азиядағы саяхаттарын қағаз бетіне түсірген, Сират-ы Мустаким және Себилурресадта жазуларын басып шығарған Абдурресид Ибрахимның бақылауларын өз өлең жолдарына түсіреді. Акиф өз шығармасына тиек болған уағыздаушы Абдурресид Ибрахим Түркі Әлемінің өзекті мәселелерінің түбірін анықтауға дең кояды. Өлеңде күллі Ислам географиясын шарладым деген уағыздаушы езгі астында өмір сүріп жатқан Түркі Әлемінің қайғы-қасіретін тілге тиек етеді:

«Сол заман Орыста сорақы езгі басым...
Зұлымдыққа көз жұмуга болушы ма еді басқа себеп?
Езілу еді тағдыры ойланған білген әр бастың!
Мәдениетті Еуропа неден соңша болды екен соқыр?
Найзаның үшіндей, атылған оқ, қойдай бауыздалған;
Азаптың астында көмілген жереге жетпей ажасалы:
Демсіз, жарықсыз, орындық аялдамасыз,
Екі үш жұз құлаш жер астында,
Аш, сусыз қалған жандардың жағдайын,
Сізге, миллиондарға айтсан артық емес кем болар!»
(Ерсой, 2009: 147-148)

Бай татарлардың жастары білім алу үшін Еуропаға жіберілестіндіктерін атап өткен уағыздаушы, Еуропадан қайтып келген жастардың Түркі Әлемін тағы да үлкенірек келенсіздікткерге әкеліп соқтырығанын айтады. Рухани тұрғыдан шетелденіп кеткен татар жастарының өз елдерінің артта қалуының қайнар көзі дінде дегенін айта отырып Абдурресид мырза, Ислам және Түркі Әлемінің кате «батыстануына» назар аударттырады. Оның жұмыстарындағы критикаға сүйенер болсақ, сенім тұрғысында шетелденудің соны ұлттық тұғырда шетелденуге әкеліп соқтыратынын атап өтеді. Дін мен ұлт ұғымдарының бөлінбес тең екенін айтады:

«Келді тағы біреуі кеінке, қайдагыны сандырақтап!
Таяқ жеді, әрек әп шайтейір тынышталды әдепсіз неме
Күтқарылу жослы бар екен айтудынша... Онысы да: Абсолютті
Дін тамырына балта шауып, иә, Орыстаның артынан!
Сонымен бар қайғы бітер екен... қыздарымыз сол кезде,

*Тағыт жүрген, алайда мағынасыз көрінетін, дорекі
Кұтылып орамалдан... Кейіннен еркектерге,
Аналық ғылымдарын үретіп, тапсырмақ екен... Негізі,
Мұсылмандардың бар қайғысының себебі сол
Әйелдері ел білмейді қозам білмей күңдікте екен күндері!
Діні үшін елі үшін жақсы деген болашаққа бір қара:
Дінді жойыт халықты орыстандырмақ екен!
Мұны Мәскеу де жасағы алады қарап тұрса,
Енді басқа тапқырлығын бар ма көне айта гой...»*
(Ерсой, 2009: 149-150)

Түркі Өлемінің бастау кешірген қайғылары авторитарлы Орыс билігінен де бастауу алған. Өлеңде орыстардың мұсылман түркілерге езгісі, артынан Абдуррехид Ибрахимнің жұмыстарының таралуына кедергі болулары да мысал ретінде алынады. Орыстардың халықты ығыр жығыр қылған саясаты да Түркі Өлемінің керіде қалуына себеп болғанына да назар аударады:

*«Жұмыс жасас жатқанымызда, қара термен, қиналып,
Таң аттай үш таныс дауыс сес қатты тереңеден,
Дегені: “Қазір үкімет береді бізге мөр қойып...
Не қарап тұрсыңдар? Жалтырат табаныңды !”
Бұл белгімен балалар біраз алашақтан тұрып,
Ойга шомды үні шықпас айналды жындыға»*
(Ерсой, 2009: 150)

Сонымен қатар, кезінде мәдениеттің төрі болған Түркі Өлемінің үлкен мәнгүрттік ішіне түскенін қайғымен айта кетеді. Бір замандары астрономия, физика, география, тарих, әдебиет сиякты аландарда алдына жан салмайтын халықтың қазіргі мүшкіл ахуалын тілге тиек ете келе, тығырыққа тірелгенін айтады (Еrbай, 2011: 81). Түркістанда үлкен мәдениет құрғандардың ұрпактары әр ырым-нанымға сене беретін білімсіз болып кеткенін де айтады:

*«Күні туні жсол жүрдім табайын деп Ташиентті;
Жүрген жерлердің дәмі жсоқ есебі жсоқ.
Қарадым артыма Бухара, Самарқандқа;
Артта қалған ескі Өлемде нелер бар екен деп?
Сұрамаңыз көрген әлемдерді, мен айттайын:
Қан құсады жүрегім, сабырым төзіп, еске түссе.
О Бухара, о мұбәрәк кең топырақ;
Бойсұндың қойынында ұйықтап жарты өлі!
Жұздеген Ибн-Синалардың кіндік қаны тамған орта,
Жалғыз бала құмауда ілімге, не деген сор!
О Рашиад-ханаты дүние, О Самарқанд сен де;
Соншалықты қамалған байғұс-ай өз откеніне »*
(Ерсой, 2009: 151)

Кейіпкер уағызының Түркі Өлемінің өзекті мәселелерінің арасындағы ерекше алып қараған үлкен мәселелерінің бірі жергілікті халықтың қорқынышты деңгейдегі надандығы. Аймактың артта қалушылығы тек білім мен технология тұрғысынан емес діншілдік тұрғысынан да қорқынышты масштабтарға жеткен екен. Ислам және мұсылман өмірі деген түсініктердің әлсірегенін, ырым-нанымдардың шынайы діннің орнын басып алғанын, Түркі Өлемінде рухани байлықтың азғындалап кеткенін айтады. Бұл аймақтарда бұдан былай діннің негізгі бағытынан айырылып тек салт-дәстүр ретінде сакталып келе жатқанын ашы шындық ретінде түсіндіріледі:

*«Бұл маңайда жаяу екен адамдар діни тұрғыдан;
Құран оқығандары дәл қытайша барып тұрған!
Барлық әдемтері сиқырышының пигылындей;
Айтқаны бір ауыз шанағат, ол да оғаш бірнәрсе.»*
(Ерсой, 2009: 153)

Соғыс, кедейшілік пен надандық үшін артта қалып қалған Түркі және Ислам дүниесі құртылу үмітін Осман империясымен байланыстырыды. Уағыздауши олардың бұл үмітін бір үндістің сөздерімен келтіреді. Өлеңде Түркі тұлғасының бейнесін болашаққа зор үмітпен қарайтын түрімен белгілеп, Түркі Өлемі мен Ислам дүниесінің асар белестері елі алда деген үміт сезіледі:

*«Біз деген дін үшін жақсы пайдалы бөлшек емесніз...
Үндінің Исламын түркінікіне ұқсатпаңыз сіз.
Олардың Рухы Сәхаметтің қайнаган қандары бар;
Бізде жсоқ қой сондай шынайылық, сол тамырлар.
Сәтсіздікке ұшырадық, тірелдік тығырыққа біз...
Жан айқайымызды артымыздың естімейді ұрпағымызды!
Бар болса үмітіміз байланысты Османлының ракымында.»*

Бір рет соны естісек... осы бақыт жетер еді »
(Ерсой, 2009: 155)

Абдурресид Ибрахимның көзқарастарынан жиналған Түркі Әлеміндегі өзекті мәселелерді күн тәртібіне қойған М. Акифтің жиһанкезді уағызыдауышы етіп бейнелеуі, мекен ретінде мешітті таңдауы да қоғамдық сана-сезімді дұрыс қалыптастыру мақсатында жасалған. Казым Йетиштің сөздерімен Акиф, ойларын бір дін адамының аузымен жеткізу арқылы, һәм бір дін адамын іске қосып, һәм бір дін адамының қандай болу керек екендігін көрсеткісі келді (Йетиш, 2006: 198). Акифтің кейіпкері Түркі Әлемінің ішіндегі жағдайды бейнелеп өткен соң, Ислам дүниесінің біріктіріп бүтіндеуші функциясына ерекше қоңыр аударады. Ислам әлеміндегі ауызбіршілікті бұзуға себеп болатын әр түрлі аймақтық немесе этникалық дискриминациялардың қауіптілігінен сөз қозгайды:

*“Бөлеңтік сезімі миңызызға қалай кірген?
Қауымылдық пікірді шайтан ба еken ойға қосқан?
Бір-біріне ұқсамайтын ұлттардай мұлдем өзге,
Тегі бірдейлерді қатар ұстап отырған Исламды,
Тұн-тамырдан құртады зілзаларай қауымылдық...”*

(Ерсой, 2009: 161)

Орта Азия Түркі Әлеміне байланысты бакылаулары, қайғысы, ықылас-тілектерін атап өткен өлеңінде Акиф мырза, ислами сана-сезімімен аралас жолдар келтіреді. М. Акифтің Түркі Әлеміне деген ойлары «ұлттылдық» немесе «ұмбетшілік» деп білінген ұғымдардан әлдескайда жоғары. Берінен бұрын адам болу жауапкершілігін тасыған Акиф, нәсілі, діні, ұлтына қарамастан бүкіл адамзаттың басынан кешкен қайғы-қасиеттерге бірдей жаңы ашыған. Қызына жазған бір хатында: «Бұғанде дүниенің бәрі сары уайымдарымен күннен күнгө қияметке жақындалп келеді, жұз миллиондаған адамдардың барлығы бақытсыздық, жұмыссыздық, үмітсіздікін зынданында тұла бойлары құрысуда, дәл махшардағыдай ешкімнің өз нәпсісінен басқа ештенемен жұмысы жоқ, ешбір жанының айналып басқасына қарай алатын халі жоқ...» (Өзалп, 2011: 119) деген сөздерге мән берген Акиф мырза күллі адамзатты қамтитын сана-сезімінен әнгіме етеді. Акиф мырза бұл көзқарас тұрғысынан Ислам гуманизмінің біріктіріп-бүтінлестіруші қасиеттерін көз алдыға әкеліп, ұсынады:

*«Шығыстың әр жерін шарлауды, кезін шықтым;
Біраз затқа күд болдым, бос жүрмедім ерігін!
Мынау араб, мынау парсы, анау татар демедім;
Мұсылман жасанның көбін көрдім өз көзіммен.»*

(Ерсой, 2009: 170)

М. Акиф Эрсойдың «Сулеймание мінбесінде» атты кітабы мен Абдурресид Ибрахимнің тұра сол жылы басылып шықкан «Алем-и Ислам» және «Жапон еліндегі Исламғы ынтызарлық» атты кітабындағы Ислам географиясы туралы мәліметтерде сәйкестіктер табылады. Шындыққа жанасатын мәліметтерден бөлек, Исламды ғасыр ұғымына айналады деген жорамалдар Мехмет Акифтің пікірлерінен бастау алады (Окай, 1989: 50). Бұл бойда, Түркі және Ислам Әлемінің көрінісі бейнеленген өлеңінде, күллі Ислам географиясы аталған пәндерден құртылады деген үміт тілге тиск болады. Өлеңінің сонында, II. Атазанның артынан сүйемелге ие болған Осман Империясының аяқтарында нық қалуының Ислам Әлемі үшін қаншалықты маңызды болғанын атап өтеді:

*«Мұсылман мұлқін әр жерде бәлекет үрдіс...
Мына тонырақ қана қалды, дініміздің мекені!
Шайналды, шайналды, демек Шер-и Мұбин;
Уа Раббым оны да астаң-кестең ете көрме...»*

(Ерсой, 2009: 172)

Орта Азиядағы Түркі халқының өзекті мәселелерін де колға алған Акиф мырза, Түркі Әлеміне деген қызығушылығының саяси деңгейде емес екендігін көрсететін өлең жолдары, Сафахаттың соңғы кітабы «Көленке» дегі “Әлі де алыса береміз бе?” атты поэзиясында айтылған. Соңдай-ақ ақынның «Тұран» ұғымының қолданысы саяси салыстыру ретінде көзге түседі.

Акифтің осы сыны, оның ұлттық бірлік және бірлестік түсінігінің одан да кең мағынада екендігін көрсетеді:

*«Секта дедік жамагатқа, қауіп шықты;
Аман-сау тұрған халық жойды өз-өзін.
«Тұран елі» атымен айналып аңызға;
«Қиял ғой, бірақ мұрат!» аз қиналдық па?
Қош айттыстық бұл себепten қанша жерден?
Кеткен кетсін, оралмайды, жан ашысын қолдағыға!»*

(Ерсой, 2009: 420)

Акифтің түрік әлемі білгінде қаламға алған өлең жолдары, оның дара тұлға және қоғамдық сезімталдығын көрсететін мағыналарды қарастырады. Саяси жағынан қарбалас бір заманың зиялы қауымы Акиф, Орта Азия Түрік әлемі туралы да, адамдарға мәғлұмат беруді және қауымдық сана сезімді ояту жүмысын өз қолына алады.

Қорытынды

ІІ. Атазан жария етілген соң қаламға алынған «Сулеймание мінберінде», заманың саяси және қоғамның дамуымен қолға алғанда тартымды нәтижелер ұсынады. Кітап, жан жақты ойлардың дамуына мүмкіндік тапқан, шартты түрде ғана тәуелсіз саналатын топтың, Акифтің ойлау әлеміндегі орнын назарға ұсынады.

Түрік әлемінің проблемаларын алдынғы қатарға қойған М. Акиф, өлеңдерінде ұлттық бірлік және бірлестікке аса мән береді. Әлемде киыншылық көрген, кедей және надан барлық ұлттардың ауыртпалықтарын сезген Акиф, түрік әлеміне де осы жағынан қарайды. Акифтің сана сезімінің нәтижесі ретінде, ХХ ғасырдың басында Түркі Әлемімен маңызды бір байланыс орнатқан Түркі ата жұрттың жаңында «Тура жол» және «Себилурессад»та орын алады. Акиф мырза, Түркі ата жұрттың корғаштаған ойына кейде аса мән бермесе де, Түркі Әлеміне деген сана-сезімі жоғарыдағыға ұқсас келеді. Орта Азияның тарихи және мәдени мираптарының маңызын айттып өткен Акиф мырза, осында өмір сүріп жатқан адамдар мен біздің ұқастығымызға назар аударттырады. Ислам географиясының айрылmas бөлігі саналатын Түркі Әлемінде болып жатқан оқиғаларға немісқұрайлы қарамауға шақырған ақын, Ислам елдерінің болашағына жарқын карауға деген үмітін үкілеп отырады.

М. Акиф Эрсойдың Орта Азия Түркі Әлемі бейнесі, оның һем өмірлік тәжірибесінен, һем өмірге көзқарасынан әсер алған. Ақынның қоғамдық сана-сезімін танытатын өлең жолдары, ұлттық бірлік және бүтіндік тұрғысынан қызықты тараулар келтіреді.

ӘДЕБИЕТ

- ERBAY Erdogan** (2011). “*Mehmed Âkif -İnsan ve Medeniyet*”, Erzurum: Fenomen Yayınlari.
- ERSOY Mehmed Âkif** (2009). “*Safahat*”(M. ErtugrulDüzdag), Ankara: TürkiyeDiyonetVakfi.
- ESREF Edib** (1962). “*Mehmed Âkif Hayati Eserleri ve Yetmis Muharririn Yazılıları*”, 1. cilt, Istanbul: Sebilürresad Nesriyatı.
- GEORGEN François** (1999). “*Türk Milliyetciliğinin Kökenleri*”
- GÖKÇEK Fazıl** (2007). “*Süleymaniye Kürsüsünde Hakkında*”, Mehmet Âkif Ersoy, Safahat İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde, İstanbul: DergâhYayınları, ss. 7–22.
- GÖKÇEK Fazıl** (2011). “*Gölgeler Hakkında*” Mehmet Âkif Ersoy, Safahat Yedinci Kitap Gölgeler, İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 7–20.
- OKAY Okay** (1989). “*Mehmed Âkif – Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*” Ankara: Akçag Yayınlari.
- ÖZALP Ömer Hakan** (2011). “*Mehmed Âkif Ersoy Fıraklı Nâmeler -Âkif'in Gurbet Mektupları*”, İstanbul: Timas Yayınlari.
- ÖZDOGAN Günay Göksu** (2002). “*Dünyada ve Türkiye'de Turancılık*”, modern Türkiye'de Diyasî Düşünce C.4 Milliyetçilik, (Ed. Tanıl Bora), İstanbul: İletisim Yayınlari.
- TOPÇU Nurettin** (1970). *Mehmet Âkif*, İstanbul: Hareket Yayınlari.
- UZUN Mustafa** (1988). “*Abdürrəsîd İbrahim*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 295–297.
- YETIS Kâzım** (2006). *Bi rMustarip Mehmet Akif Ersoy*, Ankara: Akçag Yayınlari.

Восприятие Центральной Азиатско-Турецкого Мира в поэмах Мехмет Акифа

Унал ЕНЕР, Еркінбаев Улан

1-Университет им. Сулеймана Демиреля, Каскелен, Казахстан,

2-Международный казахско-турецкий университет им. Х. А. Ясави, Туркестан, Казахстан

Ключевые слова: Мехмет Акиф, Тюркский мир, Сафахат, Сулеймание Курсусунде

Абстракт. Мехмет Акиф в своих поэмах вполне реалистично упоминает о некоторых негативные события, которые встречались в Исламской географии. Поэт, который не остается безразличным к проблемам общества, в котором он живет, как заботится об источниках проблем так и предлагает различные решения. Соответственно Акиф не безразлично относится также к тюркскому миру проживающему в Исламской географии. Поэт, который упоминает о массовых убийствах, нищете и неграмотности в тюркском мире в своих произведениях, представляет вниманию восприятие личности также охватывающей тюркский мир. Он выдвигает проблемы этой Исламской географии словами Абдурашида Ибрахима в произведении “Сулеймание Курсусу”. Основываясь на внимании к Центральной Азии в тюркском мире в стихах Акифа, восприятию национального единства поэтом будет придано особому вниманию в этом исследовании.

Unal Yener, Erkinbaev Ulan

1-Suleyman Demirel university, Kaskelen, Kazakhstan

2-International Kazakh-Turkish University named by Kh. A. Yassavi, Turkestan, Kazakhstan